

Huszár Attiláné Fábiánkovits Erzsébet
(Szombathely, Magyarország)

A MAGYARORSZÁGON ÉLŐ GRÁDISTYEI HORVÁTOK KOMPLEX,
TRANZNACIONÁLIS IDENTITÁSÁNAK JELLEMZŐI

Abstract: This study is based on a survey carried out in a minority Burgenland Croatian settlement in the West of Hungary. It aims at providing empirical evidence on the complex transnational identity of the minority Croatian people living in the settlement. The paper also deals with language maintenance contexts, including the grassroots language maintenance and revival efforts by local teachers and activists, the role of the religious and cultural events in maintaining the minority language and identity, as well as the language variations of Croatian being present in the village.

Keywords: transnational identity; national group vs. language minority group

1. Bevezető

A hazai horvát kisebbség a kutatók véleménye szerint hét, egyesek szerint tizenkét részben eltérő nyelvjárást beszélő, egymástól földrajzilag is elkülönülő népcsoportra oszlik. (SOKCSEVITS 2013: 1). A nyugat-magyarországi, más néven grádistyei, a nemzetközi szakirodalomban *Burgenland Croatian*, „burgenlandi horvát” (CHRYSTAL 1988: 25) – a továbbiakban: grádistyei horvátok – a trianoni határ által feldarabolt népcsoport nagyobb része az ausztriai Burgenlandban, kisebb része Magyarországon, illetve Szlovákiában él.

Kutatásomat a népcsoport legnagyobb számú horvát identitású lakossággal rendelkező nyugat-magyarországi településén, Kópházán (horvát neve: *Koljnof*) végeztem. Tanulmányom célja, hogy empirikus adatokra támaszkodva elemezzem a magukat grádistyei horvátoknak valló egyének komplex identitását. A Kópházán élő grádistyei horvátok jellemzően egyszerre kötődnek Magyarországhoz, egyénileg eltérő mértékben a grádistyei horvát régióhoz, valamint Horvátországhoz is. A szisztematikus „mi” és „ők” megkülönböztetés, valamint az azonos etnikumhoz való tartozás megállapítása a nyelvcsere jelenlegi, előrehaladott állapotában különösen bonyolult a grádistyei horvátok esetében, hiszen a grádistyei horvátok nyelvhasználatára és identitásának szerkezetére hatással van az egyének és közösségek kapcsolatrendszere mind a Horvátországban, mind pedig a Burgenlandban élő horvátokkal. Borbély Anna megállapítása szerint „a nyelvcsere és a

nyelvmegőrzés ellentétes irányú folyamat, mégis egy-egy közösség életében eltérő mértékben bár, de egyszerre van jelen ... mindkét jelenség szoros kapcsolatban van a társadalmi és kulturális változásokkal, valamint a csoportok között meglévő kapcsolatokkal” (BORBÉLY 2001: 195).

2. A Nyugat-Magyarországon és a Burgenlandban élő grádistyei horvátok eltérő identitása

Fontos megjegyeznünk, hogy a Burgenlandban élő grádistyei horvátok és a Magyarországon élő grádistyei horvátok identitásának szerkezete mára már jelentősen eltér. Természetes, hogy az Ausztriában élő grádistyei horvátok identitásában az osztrák, míg a Magyarországon élőkében a magyar identitás hangsúlyos szerepet kap. Azonban nem ez az egyetlen jelentős különbség. A Burgenlandi horvátok önmagukat „nemzetsoportként” (*nacionalna grupa*) határozzák meg, s jellemzően nem tekintik Horvátországot anyaországuknak. Ezt a megállapítást támasztja alá számos résztvevő megfigyelés, valamint Katarine Tyran Ausztriában élő burgenlandi horvát szerző kutatása. A kutató rámutat arra, hogy a magyarországi grádistyei horvátok rendezvényein gyakran feltűnik a horvát zászló, illetve egyéb horvátországi szimbólumok, míg az Ausztriában élő grádistyei horvátok kevésbé kötődnek Horvátországhoz¹. A Nyugat-Magyarországon élő grádistyei horvátokra Magyarországon „nemzeti kisebbségként” (*nacionalnaja manjina*) tekintenek, akik amint az a vizsgált településen, Kópházán tapasztaltakból is levonható, a magyarországi és horvátországi nemzetiségi politikának, valamint a helyi aktivistáknak és az általuk szervezett kulturális eseményeknek köszönhetően kötődnek Horvátországhoz is.

3. A grádistyei horvátok

A grádistyei horvátok nyelve jellemzően XVI. századi nyelvállapotot tükröz, nyelvjárászigetet alkot, s a nyelvi közösségek egy évszázadok során kialakult regionális nyelvet beszélnek (SZOTÁK 2004: 37-49). Horváth Sándor (HORVÁTH 2005: 181-193) kutatása rávilágít arra, hogy már a XVIII. századi grádistyei horvát forrásokban is felmerült a horvát nyelv „romlásának” kérdése, s az elhatárolódás vélelme a Horvátországban beszélt nyelvváltozatoktól. Jelentős kutatók – köztük Zoltán András, valamint A. D. Duličenko (ZOLTÁN 2001: 139-142) – a grádistyei horvát nyelvet, melyhez a Kópházán beszélt horvát nyelv is tartozik, olyan elszigetelt mikronyelvnek határozzák meg, amelynek nincs anyaországa. Mint az előzőekben láthattuk, a kép árnyaltabb ennél. Míg az Ausztriában élő grádistyei horvátok jellemzően nem tekintik

---

¹ Tyran, Katherine „*Identitäre Verortungen entlang der Grenze. Verhandlungen von Sprache und Zugehörigkeit bei den Burgenländischen Kroaten*“ című a berlini Humboldt Egyetemen megvédett doktori disszertációjának a szerző által grádistyei horvát nyelven történt ismertetése alapján. *Socialni Centar*, Trausdorf (*Trajštof*) Ausztria 2016. október 5.

anyaországuknak Horvátországot, addig a magyarországi grádistyei horvátok szorosabb kapcsolatot ápolnak Horvátországgal.

A grádistyei horvát települések horvátul beszélő lakói csak korlátozott mértékben értik a Horvátországban beszélt standard horvát nyelvet, s őket sem fogadják el egyenrangú horvát anyanyelvi beszélőnek a Horvátországban élő horvátok. Számos résztvevő megfigyelés azonban azt igazolja, hogy Kópháza horvátul beszélő lakói a település horvátországi testvérfalvaiból (*Buševac, Bibinje*) érkező standard horvát nyelvet beszélő kulturális csoportokkal, vendégekkel – kis fennakadásokkal ugyan – de folyamatosan kommunikálnak. Ezt a megfigyelést támasztja alá a horvátországi Ivan Kozlica írása egy 2007-ben történt kópházi látogatásról. A horvátországi horvát szerző nem tudott a magyarországi horvátok létezéséről, s nagyon érdekesnek találta a grádistyei horvát nyelvet (KOZLICA 2009: 119-125).

A résztvevő megfigyelések tapasztalata alapján kijelenthető, hogy a község lakói hamar megtanulják és használják azokat a szavakat, melyek elősegítik a kölcsönös megértést. A horvát irodalmi köznyelv és a grádistyei horvát nyelv különbözőségét, illetve a kölcsönös megértés lehetőségét, valamint nehézségét jól illusztrálja a *trudan* (nőnemben *trudna*) melléknév, melynek jelentése grádistyei horvát nyelven „fáradt”, míg a horvát köznyelvben „előrehaladott várandós állapotú”. A fáradt szó köznyelvi horvát megfelelője: *umoran* (nőnemben *umorna*). Az utóbbi szó szótöve is értelmezhető grádistyei horvát nyelven. A „megöl” ige tartalmazza a szótövet, illetve a grádistyei horvát nyelven beszélő adatközlők használják a szótövet az *umarat se/ umorit se* igében – kissé túlzó értelemben – a „végletekig menő erőfeszítés”, illetve „kifáradás” kifejezésére.

4. A vizsgált településen előforduló horvát nyelvváltozatok

A Kópházán élő horvátok a grádistyei horvátokra jellemzően a horvát nyelv három változatával kerülnek kapcsolatba. A leghangsúlyosabb a magánéletben használt grádistyei horvát nyelv használata, melyen a falubeliekkel, valamint a határok átjárhatósága óta a burgenlandi horvátokkal beszélnek az idősek, valamint kisebb mértékben és gyakorisággal a középkorúak. A grádistyei horvát nyelvnek van saját irodalmi nyelve, melyen a burgenlandi horvát médiák szólnak meg, valamint a kismartoni (*Eisenstadt, Burgenland*) püspökség (horvátul: *Biskupija Željezno*) horvát nyelvű egyházi kiadványai íródnak, melyek eljutnak a vizsgált településre is. Ez a nyelv a grádistyei horvátok római katolikus liturgikus nyelve. Számos résztvevő megfigyelés tapasztalata alapján megállapítható, hogy a legidősebbek kivételével az általános iskolát grádistyei horvát falvakban elvégzők – egyénileg eltérő mértékben – rendelkeznek horvát köznyelvi ismeretekkel, mivel a falvak általános iskoláiban a szerb-horvát nyelvet tanították. A Horvátországban beszélt standard nyelv ismeretének bővítéséhez hozzájárulnak a horvátországi TV műsorok figyelemmel kísérése, a horvátországi testvértelepülésekkel való kapcsolatok ápolása, valamint a Horvátországba történő utazások is. A falu

általános iskolájában jelenleg is a standard nyelvet tanítják. A Horvátországból érkező vendégtanárok, valamint a diákok testvérfalvakba történő utaztatása is a standard horvát nyelv elsajátítását segítik elő. Kópházára a helyi aktivisták tevékenységének köszönhetően az 1980-as évek eleje óta érkeztek kulturális csoportok Horvátországból (kezdetben a Zágráb környéki *Buševac* településről), melyeknek tagjait jellemzően horvát ajkú családok szállásolták el, akik a viszontlátogatás során élvezték a horvátországi horvátok vendégszeretetét. Ezek a kapcsolatok elősegítették a különböző nyelvváltozatok használatát a településen, s valószínűsíthető, hogy individuális különbségekkel hatással voltak az egyének identitása szerkezetére, erősítve a horvát identitást.

A három horvát nyelvváltozat jelenlétét nem tekinthetjük a diglosszia (triglosszia) jelensége klasszikus megvalósulásának, mert a grádistyei irodalmi nyelv és a Horvátországban beszélt standard nyelvváltozat csak a receptív kompetencia szintjén, illetve korlátozott mértékben van jelen a közösség nyelvhasználatában, s a legidősebb, 80 éven felüli, mára már kis lélekszámú lakos kivételével a beszélők domináns nyelve a magyar nyelv. Bartha Csilla megállapítása szerint „az újabb diglosszia értelmezések bonyolultabb viszonyokat is leírnak, ahol két emelkedett és egy közönséges változat áll egymás mellett” (BARTHA 1999: 69).

A horvát identitást megőrizni kívánó helyi kezdeményezések közül kiemelkedik az a program, melynek keretében 2004 márciusában bemutatták a *Koljnofski pir* „Kópházi lakodalmas” című műkedvelő színdarabot a falu és a környező horvátok népszokásairól mintegy 50 helyi aktivista részvételével. A színdarabot számos nyugat-magyarországi és burgenlandi grádistyei horvát településen is bemutatták, valamint DVD-n is megjelentették.

5. A magukat horvát identitásúnak vallók száma Kópházán 1990-től napjainkig

A Magyarországon élő horvát nemzeti kisebbségek előrehaladott nyelvi asszimilációja jól dokumentált a szakirodalomban. A nyelvcsere foka azonban jelentősen eltér a különböző településeken. Kópháza község lakói évszázadok óta túlnyomórészt horvát nyelvűek, s a horvát nyelvet és identitást azóta is őrzik. Az 1990-es népszámlálás adatai alapján Magyarországon 13 570 fő vallotta magát horvátnak. Kópháza 1 768 lakosa közül ekkor 1 032 horvát anyanyelvű volt. A 2001-es népszámlálási adatok alapján 1954-en vallották magukat horvát anyanyelvűnek Győr-Moson-Sopron megye 6 településén, melyek közül Kópháza volt e tekintetben a legjelentősebb. A 2011-es Győr-Moson-Sopron megyei népszámlálási adatok szerint „a ... horvát kisebbség létszáma ... Kópházán 43 százalékot képviselt.” (VUKOVICH 2013:23) Kópháza lakossága az említett időszakban mintegy 2000 fő volt.

6. Újabb identitásértelmezések

Az *Applied Linguistics* című szakfolyóirat identitással foglalkozó számának bevezető tanulmánya szerint a nemzetek feletti identitás kutatásában alapvető fontosságú a nyelv és az identitás kapcsolatának kritikai megközelítése, valamint a nyelvi közösségek homogén voltának felülvizsgálata annak vonatkozásában, hogy azok tagjai nem feltétlenül jellemezhetők azonos kulturális repertoárral, valamint nézetekkel (DE FINA – PERRINO 2013: 1-5). A szerzők megállapítása szerint a konstruktivista elképzelésekkel szemben, melyek úgy értelmezik, hogy a lokális identitás többnyire a többségi identitásba ágyazottan jelenik meg, az újabb értelmezések úgy tárgyalják az identitás témáját, hogy az egy adott beszédaktus során különböző tényezők alakította kölcsönhatások eredményeképpen alakul.

7. Kutatási módszer

Az adatgyűjtés előzményeként számtalan kulturális, iskolai és egyházi rendezvényen vettem részt 2004 óta. A résztvevő megfigyelés volt a módszerem az előzetes adatgyűjtés során, s az így kapott adatokat, információkat egészítettem ki irányított interjúkkal (Bartha, Borbély, Nyelvtudományi Intézet). A szociolingvisztikai szakirodalomban elfogadott tény, hogy a résztvevő megfigyelés módszerével tanulmányozható leghitelesebben egy közösség nyelvhasználata, s küszöbölhető ki a labovi megfigyelői paradoxon. Tartalomelemzés segítségével vizsgáltam az interjúk során adott válaszok mögött meghúzódó motivációs rendszert. Megfigyeléseimet a grádistyei horvátok kulturális tevékenységéről tudósító online közösségi oldalak nyomon követésével egészítettem ki.

8. Eredmények

Az eredmények igazolták, hogy az általam vizsgált grádistyei horvát településen a horvát származású és a nyelvet valamilyen szinten beszélő egyének identitásának szerkezete nem homogén. A különbözőségeket sok tényezőre vezethetők vissza. Függenek egyrészt a kutatásba bevont személy életkoráról, valamint attól, hogy milyen mértékben beszélnek (vagy életútja során beszéltek) családjában a horvát nyelvet. Fontos szempont, hogy a falu kulturális eseményein tevékenyen részt vesz-e a válaszadó, illetve ahhoz a körhöz tartozik-e, akik gyakran utaznak Horvátországba akár kulturális kapcsolatok révén, akár magánúton, s ott gyakorolják a horvát nyelvet, egyre több ismeretet szerezve a standard horvát nyelvről.

A horvát identitás megtartásában fontos szerepe van a horvátok hagyományosan római katolikus vallása gyakorlásának is. Sajnálatos azonban, hogy a kópházi katolikus pap nem horvát nemzetiségű, ami az identitásépítő, nyelvmegtartó törekvések ellen hat. Számos résztvevő megfigyelés alapján azonban elmondható, hogy a horvát nemzetiségű hívek 2016-ban is horvátul imádkoznak és énekelnek a templomban, valamint a temetéseken, de a prédikáció magyarul történik. Számos, mintegy 10 évet átölélő résztvevő

megfigyelés alapján elmondható, hogy fontosak a horvát, különösen a grádistyei horvát identitás megőrzése, valamint a kis népcsoport kulturális újraegyesítése szempontjából a burgenlandi horvát falvakba történő gyalogos és buszos zarándoklatok, melyek során a résztvevő kópházaiaknak lehetőségük nyílik a burgenlandi horvátokkal történő találkozásra. A grádistyei horvát zarándokok a „Mariazelli Vándor Szűzanyához” látogatnak el. (Grádistyei horvát nyelven: *Putujuća celjanska Marija gradišćanskih Hrvatov*).

A kutatásba bevont személyek közül a legidősebbek, a 80 év körüliek anyanyelvként beszélik a grádistyei horvát nyelvet mindennapos kommunikációjuk során, bár magyar nyelvi kompetenciáik is kiválóak. Identitásukban a faluhoz és anyanyelvükhöz való kötődés a legjellemzőbb. Az előbbieknél fiatalabb generációra jellemző egy 60 év körüli gazdálkodó válasza, aki elmondta, hogy elsősorban a faluhoz kötődik, s grádistyei horvát és magyar identitásúnak érzi magát. Horvátországra szimpátiával tekint, de mivel nem sokat tud a történelméről, jelenlegi politikai viszonyairól, nem tud azonosulni az országgal. Büszkeséggel tölti el, hogy grádistyei horvát anyanyelvének köszönhetően tud kommunikálni a horvátországi horvátokkal, de zavarónak érzi, hogy a grádistyei nyelvről és népcsoportról Horvátországban kevesen tudnak, s mindig magyarázkodnia kell.

Teljesen eltérő szerkezetű egy a 2013/2014. tanévben a kópházi általános iskolában a nyolcadik osztályt végző tanuló identitása, akinek a szülei a horvát kultúra népszerűsítéséért sokat tettek a településen, számos alkalommal járt és tanult Horvátországban, s horvát nyelvtanár szeretne lenni. Az ő magyar identitása mellett érzelmileg kötődik Horvátországhoz is.

9. Összegzés

A kutatási eredmények alapján több következtetés is megfogalmazható.

Paulston (1994) meglátása szerint (in BORBÉLY ANNA 2001a: 203) a standard, valamint az írott változat ismerete lassíthatja a nyelvcsere folyamatát. Az általam vizsgált nyelvi közösség általános iskolájában túlnyomórészt a horvát nyelv standard változatát tanítják, ami a nyelv újratanításának felel meg tekintve, hogy a nyelvi közösségben a generációs rétegzettséggel jellemzett nyelvváltás más lezajlott.

Ennek megfelelően feltételezem, hogy a standard változat tanítása hozzájárul ahhoz, hogy Kópházán megmaradjon a horvát nyelv jelenléte. Az elmúlt 25 évben végbement gazdasági és politikai változások, melyeknek következtében lehetővé vált a magyarországi és burgenlandi grádistyei horvátok közötti kapcsolatok intézményes, illetve egyéni kiépítése, a horvát nyelv presztízsének emelkedéséhez vezetett a vizsgált közösségben. Ehhez hozzájárult az Burgenlandban történő munkavállalás lehetősége, melyet sok esetben megkönnyít a grádistyei horvát nyelv ismerete. Hasonló presztízsnövekedést eredményezett a kópházi nemzetiségi egyesületek által kezdeményezett horvátországi szervezetekkel történt intézményes kapcsolatfelvétel, illetve az egyéni horvátországi utazások lehetősége, illetve vonzó volta. A grádistyei és a

standard horvát nyelv presztízsének növekedése a nyelvi közösség beszélőit arra készíti, hogy meglévő nyelvtudásukat aktivizálják, s ezek az egyéni törekvések az intézményes programok segítségével hozzájárulnak a nyelvcseré megfordítása bizonyos mértékű megvalósulásához, valamint a faluban élő egyének egyénileg különböző szerkezetű horvát identitása megtartásához.

Irodalom

- BARTHA 1999 = BARTHA CS. A kétnyelvűség alapkérdései: Beszélők és közösségek. Budapest, 1999.
- BORBÉLY 2001 = BORBÉLY A. A Nyelvcseré és folyamata kutatása. Nyelvtudományi Közlemények 98. 2001. 195.
- CHRYSAL 1998 = CRYSTAL D. The Cambridge Encyclopedia of Language. Cambridge – New York: Cambridge University Press, 1998.
- DE FINA – PERRINO 2013 = DE FINA A. – PERRINO S. Transnational Identities // Applied linguistic. Special Issue, 2005. 509-515.
- HORVÁTH 2005 = HORVÁTH S. A grádistyei horvátok XVI-XX. századi asszimilációjának példái // Kisebbségkutatás, 2005. 2. 181-193.
- KOZLICA 2009 = KOZLICA I. 500 godina poslije – Koljnof // Regionalne Studije, Panon Qm (Croatica, Budapest), 2009. 119-125.
- NÉPSZÁMLÁLÁS 1990 = Az 1990. évi népszámlálás. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest, 1993.
- NÉPSZÁMLÁLÁS 2001 = Népszámlálás. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest, 2001.
- SOKCSEVICS 2013 = SOKCSEVICS D. A magyarországi horvátok rövid története <http://www.horvatok.hu/hu/magyarországi-horvátok/59-toertenelem> (2014. április 2.)
- SZOTÁK 2004 = SZOTÁK SZ. Veszélyeztetett nyelvek // Kisebbségkutatás, 2004. 1. 37-49.
- TYRAN 2015 = TYRAN K. Identitäre Verortungen entlang der Grenze. Verhandlungen von Sprache und Zugehörigkeit bei den Burgenländischen Kroaten. Leipzig: Biblon Media, 2015.
- ZOLTÁN 2001 = ZOLTÁN A. A kisebbségi szláv nyelvek szociológiai tipológiája // Kisebbségkutatás 2001. 1. 139-142.
- VUKOVICH 2013 = VUKOVICH G. et al. 2011. évi népszámlálás. Győr-Moson-Sopron Megye // Központi Statisztikai Hivatal. Győr, 2013. 23.